

APOKALIPSA I KERIGMA

Dr. Maksimilijan Lah

SUMMARIUM: Apocalypsis, unicus liber propheticus in Novo Testamento, valde raro citatur in praedicatione vel doctrina christiana, et tamen in eo magnus thesaurus sapientiae divinae absconditus est. Liber nempe hic, Ecclesiae datus est in consolationem et spem divinae iustitiae et veritatis, quae tandem aliquando in fine saeculi hujus sola regnatura est in terris.

Finis hujus dissertationis est: sacerdotibus et praecipue animarum curatoribus ostendere et explicare ideas et textus, qui apti sunt ad oves Christi bene regendas et optimo pabulo verbi divini alendas. Quod faxit Deus!

NEKOLIKO UVODNIH MISLI¹

Apokalipsa ili Otkrivenje sv. Ivana je posljednja i jedina proročka knjiga Novoga Zavjeta. Da je tu knjigu napisao upravo apostol Ivan, dokazuje nam najstarija predaja koja siže sve do prve polovine trećega vijeka. Uostalom, gotovo nitko nije sumnjao u najstarije doba u autenciju ove knjige osim Aloga² koji su zabacivali sve Ivanove spise.

Dakako-da se Apokalipsa jezično razlikuje u znatnoj mjeri od Ivanova evanđelja i njegovih poslanica: jezik Apokalipse je znatno jače vulgariziran negoli jezik evanđelja i poslanica; pun je barbarizama i hebraizama, dok su evanđelje i poslanice pisane elegantnijim stilom. Osobito je velika razlika obzirom na sadržaj, ali to nije ni čudo: Apokalipsa je proročka knjiga u kojoj se slikovito iznosi sudbina Božjega kraljevstva na zemlji u posljednja vremena. U borbi sa svijetom — ukoliko se taj odvratio od Boga — pobijedit će Božje kraljevstvo i triumfalno prijeći u vječnost. Tu vječnost naziva apostol Petar »novo nebo i nova zemlja«, a Otkrivenje daje joj ime »nebeski Jeruzalem« kao zajednički stan Boga i Božjih odabranika.³

Sam Ivan naziva Apokalipsu proroštvom 1, 3; 22, 7 i 10. Sebe naziva prorokom u 22, 9; 10, 11. U sv. Pismu SZ nalazi se veći broj proročkih knjiga, od kojih su nekoje dosta opsežne. Važno je ovdje napomenuti da Apokalipsa sadržajno i formalno veoma naliči na starozavjetne proročke knjige, i može se mirne duše kazati: razumijevanje Apokalipse mora se osnivati na proroštvima SZ.⁴

Zidovski je narod imao u starini priličan broj proroka i ovi su vršili jak upliv na religiozni i politički život židovskog naroda. Naviještanje budućeg Mesije bila je jedna od najvažnijih zadaća starih proroka, Dap 3,24; 1 Petr 1, 10—12 itd. Proroci su ispočetka samo propovijedali. Tek kasnije su počeli pisati, i to većinom svoje govore. Tek u doba proroka Jeremije počinje pisana proročka riječ dobivati na važnosti. Knjiga proroka Ezekijela osobito se mnogo cijenila.

Proroštva o svršetku vremena postaju s vremenom sve više glavna proročka tema, Ezek 38—39, Joel 3—4. Svršetak svijeta prikazuje se kao golema

1. Vidi osobito A. WIKENHAUSER, *Offenbarung d. Johannes*, str. 9—25, Regensburg 1947, zatim ostala djela navedena u »Literaturi«.

2. Alogi su u 2. stoljeću zabacivali Ivanove spise i poricali božanstvo Logosa. Vidi *Bibl. Studien* g. 1925, sv. 1 i 2. (članak A. Bludau).

3. Vidi osobito tekstove u 2 Petr 3, 13, Fap 21, 1—12.

4. Cf. WIKENHAUSER o. c. str. 9.

svjetska katastrofa, Izai 13, 9; 34, 4; Ezek 7, 11; Am 1, 2; 2, 13; 6, 8; 8, 9; Hab 2, 3; 1, 14. Mesijino kraljevstvo slika se divnim bojama, Izai 54, 60; 65, 17; 66, 22.

Kada se u židovskom narodu nisu više javljali proroci, pojavila se tzv. apokalipsa tj. literatura kojoj je jedina tema svršetak ljudske povjesnice i početak budućega svijeta. Nekih tragova apokalipse nalazimo dakako i kod proroka, Izai 24—27, Zah 9—14, Ezek 4—28; 10, 1—22; 37, 1, 14; 40—48. Dosta potpunu Apokalipsu nalazimo — u izvjesnom smislu — u Danijelovu proroštvu gl. 7—12. Ovdje prorok gleda u vizijama buduće povijesne događaje i veliku nevolju izraelskog naroda u doba Makabeja za vlade sirskeg kralja Antioha IV. Epifana. On naviješta svršetak nevolja i osnutak Božjega kraljevstva. Nešto kasnije pojavile su se neke Apokalipse slične Danijelovoj, ali nijedna od njih nije primljena u kanon SZ. Te apokrifne Apokalipse pisane su počevši od doba Makabeja pa sve do svršetka prvog stoljeća poslije Krista.⁵

Sama riječ Apokalipsa (apokalypsis = otkrivenje) nalazi se kao naslov knjige najprije u Ivanovoj Apokalipsi. Odavle je prešla na svu apokaliptičku literaturu. Međutim, nijednoj od apokrifnih Apokalipsa ne znamo autora. To je posve razumljivo: pravih proroka sa posebnom misijom od Boga u ono doba više nije bilo. Nitko, dakle, nije mogao izdati proročku knjigu pod svojim imenom.

Sadržaj apokrifnih Apokalipsa je dosta različit: u prvom redu iznosi se svršetak svijeta i početak vječnog spasenja. Zatim se donosi kratak pregled povijesti Izraela u obliku proroštva (vaticinium ex eventu). Time kao da se želi otkriti Božji plan s ljudima. Neke Apokalipse opširno iznose teške nevolje posljednjih dana. U drugima opet nastoji se otkriti prirodoslovne tajne kao i tajne budućeg svijeta. Sve to doznaje pisac »na svome putu po nebu pod vodstvom anđela«. Sa takvim prikazima osobito se ističu tri knjige Henoha, Gen 5, 24; Crkv 49, 14. Napokon se u svim apokalipsama nalaze i vjersko-ćudoredne pouke i opomene.⁶

Što se tiče formalne strane, postoji doduše izvjesna sličnost između proroštva SZ i apokaliptike. Međutim, razlika među njima je mnogo veća: proroci SZ većinom primaju Božju objavu po nutarnjem govoru dok su same vizije kod njih od sekundarnog značaja, Num 12, 6—8; Jer 23, 25—32; Ozej 12, 11. Pisci apokrifnih Apokalipsa primaju svoje objave gotovo isključivo putem vizija, i to bilo u ekstazi bilo u snu. Dakako da te vizije nisu stvarno doživljene, osim možda one u četvrtoj Ezdrinoj knjizi. Pisci Apokalipsa tvrde da su bili uzneseni na udaljena mjesta na zemlji ili na nebo, Ezek 8, 3; 40, 2; 37, 1 itd.

Apokaliptičke vizije iznose povijesni razvoj čovječanstva u slikama i alegorijama. Tako na pr. kod Danijela četiri životinje znače četiri bezbožna carstva, kod Ezdre je orao rimsko carstvo itd.

Apokaliptičke odnosno eshatološke misli nalazimo i u ostalim spisima novozavjetnog Sv. Pisma. Tzv. sinoptičku ili »malu apokalipsu« nalazimo u eshatološkom Kristovu govoru, Mt 24; Mk 13; Lk 21. Veoma su zanimljiva eshatološka odnosno apokaliptička izlaganja u Pavlovim i Petrovim poslanicama, 1 Sol 4, 15—17; 2 Sol 2, 1—12; 1 Kor 15, 20—28; 2 Kor 5, 10—10; 2 Petr 3, 10—13.

5. Cf. HÖPFL — GUT, *Introductio generalis in S. Scripturam*, ed. IV. Romae, 1940, De Canone, str. 192 sq.

6. Cf. HÖPFL — GUT, o. c. str. 198—210.

Prema Ivanovoj Apokalipsi prerađivane su i povećavane starije židovske apokalipse, osobito u II. i III. vijeku poslije Krista, a napisane su i neke posve nove, npr. Apokalipsa Petra i Pavla, Hermin pastir itd.⁷

Sa formalne strane postoji prilična sličnost između Ivanove Apokalipse i starih židovskih apokalipsa. Ipak, u Ivanovoj Apokalipsi anđeo redovito ne tumači vizije kako to biva u apokrifnim otkrivenjima. Tumači se jedino »žena što sjedi na zvijeri« 17, 7. I sadržajno se donekle poklapa Ivanova Apokalipsa sa apokrifima. Dakako da nema ni traga kakvom »putovanju« po svemiru niti pouke o prirodoslovnim stvarima.

Ivanova Apokalipsa je jedinstvena cjelina, tj. sve njezine slike odnosno vizije odnose se na jednu temu, naime na apokaliptičko doba Božjega kraljevstva.⁸ Moralne pouke nalaze se i u Apokalipsi jer ona ima osim proročke još i praktično-religioznu svrhu. Čitaoci treba da budu vjerni Bogu i Kristu, da strpljivo podnose nevolje, pa ako ustreba, pretrpe i mučeništvo. Osobito lijepa pouka nalazi se u »sedam pisama« na sedam maloazijskih crkvi, gl. 2—3.⁹

Apostol Ivan je pravi prorok i on je doista sve apokaliptičke vizije ekstatički proživio. To priznaju i sami biblijski racionalisti. Zato Ivan šalje Crkvi Apokalipsu pod svojim imenom i traži da se je bezuslovno primi, 22, 18.

Ivanova Apokalipsa posve je kršćanska knjiga: tu se naviješta razapeti Krist kao vječni Božji Sin i Spasitelj svijeta. Dok u apokrifnim židovskim Apokalipsama ima Mesija podređenu ulogu, i konačno spasenje dolazi samo po Bogu, dotle ima Mesija posve drugu ulogu u Ivanovoj Apokalipsi, 1, 7; 3, 11; 22, 7; 5, 5; 22, 16. Mesija je vječni Božji sin, početak i svršetak svega, Kralj kraljeva i Gospodar gospodara, 1, 17; 22, 13; 17, 14; 19, 16 itd. Mesija je i »Janje« zaklano za spas ljudi. Kao Božji Jaganjac otvara Mesija »knjigu« Božjih planova, a kao Gospodar neba dolazi kao sudac živih i mrtvih. U »novom Jeruzalemu« Mesija je zajedno s Bogom izvor vječnoga života i blaženstva, 5, 6; 9, 11; 21, 22; 22, 1.

Na četiri mjesta Apokalipse naziva se pisac Ivan: 1, 1; 4, 9; 22, 8. Ne kaže da je apostol, ali traži da ga se prizna prorokom. Crkvena predaja nam svjedoči od najstarijih vremena da je taj pisac apostol Ivan, sin Zebedeja i brat Jakoba Starijega. Pisac je dobro poznat maloazijskim crkvenim općinama, i dobro pozna stanje tih crkvi. Strogo kori neke mane i time dokazuje svoj ugled. On doduše, nastupa kao prorok, ali upravo za taj nastup trebao je već otprije uživati velik ugled.

Prema staroj predaji Ivan je napisao Apokalipsu posljednjih godina vladanja cara Domicijana koji je vladao od mjeseca rujna g. 81. do rujna g. 96. Da je Apokalipsa pisana doista u to doba, dokazuju nam i nutarnji razlozi: iz »sedam pisama« vidi se da se kršćanstvo u maloazijskim crkvama već dulje vremena nalazi. Ivanov ugled također nije mogao nastati u tolikoj mjeri u posve kratko vrijeme. I konačno, Ivan nije došao u Malu Aziju prije g. 67. Neronovo progonstvo već je davna prošlost. Neron je progonio kršćane kao zločince i palikuće a ne zbog kulta careva. To je prvi učinio Domicijan koji je za sebe tražio božanske počasti. A upravo u Maloj Aziji bio je kult careva

7. Cf. HÖPFL — GUT, o.c. str. 211—226.

8. Vidi TH. ZAHN u *Neue kirchliche Zeitschrift*, Erlangen-Leipzig, g. 1926, str. 749—768 gdje je opširno prikazan problem jedinstva Apk. Danas se može reći: Apk potječe od jednog autora, ali unutarnja povezanost i jedinstvenost knjige mora se shvatiti u donekle širem smislu riječi.

9. Vidi A. SKRINJAR, *Praemia in Apc* 2—3 u *Verbum Dei* g. 1933.

u najvećem cvatu, i gradovi su se u tome natjecali. Moralo je dakle doći do sukoba između pracrkve i rimske vlasti.¹⁰

Apokalipsa donosi objavu o sudbini Božjega kraljevstva na svršetku svijeta. Ta se objava daje u obliku simboličkih događaja i slika što ih Ivan gleda u ekstazi. Već prvi sv. oci razilaze se u shvaćanju Apokalipse, i neki priznaju da im je knjiga nerazumljiva. Tokom vremena Apokalipsa se različno tumačila. Počevši od srednjeg vijeka pa sve tamo do druge polovine 19. stoljeća često se Apokalipsa tumačila u povijesnom odnosno crkveno-povijesnom smislu: u Apokalipsi iznosi se razvoj ljudske povjesnice ukoliko je povezana sa Crkvom, sve do konca svijeta. Neki vide u »sedam pisama« odsjeke crkvene povijesti. Ovo je tumačenje bilo neodrživo, i moralo se prestatno ispravljati.¹¹

Moderna biblijska znanost pozna samo tri oblika tumačenja: eshatološko, suvremeno-povijesno i tradicionalno-povijesno. Nijedno od tih tumačenja ne zadovoljava samo za sebe, nego tek sva tri zajedno omogućuju valjano tumačenje Apokalipse. Potpuno riješiti sve zagonetke Apokalipse i dati konkretni smisao njezinim pojedinim vizijama, danas nije moguće. Ipak se posve sigurno može kazati da Apokalipsa nije proročki kompendij svjetske ili crkvene povjesnice, nego je prikaz svršetka svijeta odnosno sudnjeg dana i prelaza u vječnost. Zato je najbolje eshatološko shvaćanje Apokalipse. Ipak je Apokalipsa pisana za svoje vrijeme i za svoj naraštaj za koji je imala karakter aktualnosti. Ivan, naime, gleda u izvjesnim prilikama i događajima svoga vremena slike odnosno simbole sudnjega dana tj. svršetka svijeta. Ovo suvremeno-povijesno tumačenje bila je reakcija na crkveno-povijesno shvaćanje Apokalipse. Prema tom shvaćanju, u gl. 13. govori se o rimskom carstvu i o predstavnicima kulta careva i idolopoklonstva. Babilon je Rim. Apokalipsa proriče buduću borbu između pracrkve i rimske vlasti. Suvremeno-povijesno tumačenje slijeva se, dakle, u jednu cjelinu sa eshatološkim događajima, i tu nema perspektive. A upravo to je značajka svakoga pravog proroštva. Jednako postupa i Danijel koji iza proroštva o Antiohu IV. Epifanu nadovezuje proroštvo o mesijanskom kraljevstvu, Dan 7; 21; 22; 24—26; 27. U Dan 12, 1—3 je prikazano spasenje Izraela u Antiohovo doba i konačno spasenje Božjega naroda u jednoj slici. Sam Krist u svom eshatološkom govoru spaja propast Jeruzalema i sudnji dan u jednu cjelinu, Mt 24, Mk 13, Lk 21.¹²

Tradicionalno-povijesno odnosno tradicionalno-mitološko tumačenje je opet reakcija na jednostrano suvremeno-povijesno tumačenje. Prema ovom tumačenju mnoge slike i likovi i događaji Apokalipse imaju svoj osnov u prastaraj mitološkoj i ostaloj tradiciji. Tako u babilonskim, iranskim i drugim mitima, zatim u helenističkoj astrologiji i astralnoj mitologiji. Nema sumnje da su apokaliptičke slike u izvjesnoj mjeri povezane sa starozavjetnim proročkim vizijama kao i slikama iz židovskih Apokalipsa. No time ipak nije mnogo dobiveno: mi vidimo sličnost apokaliptičkih slika sa raznim mitima, ali ne vidimo što Ivan njima hoće da kaže. Čestoput je i sama sličnost posve prividna, i tumači se i u toj stvari dosta razilaze.¹³

10. Cf. HÖPFL — GUT, o. c. III. svezak str. 505—512.

11. Cf. A. WIKENHAUSER, o. c. str. 19—23. — E. B. ALLO, *L'Apocalypse*, Paris 1933. str. 171—180 i 235—274 gdje su opširno prikazani razni smjerovi tumačenja Apk.

12. Vidi o tome opširnije u komentarima Danijelova proroštva i Matejeva evanđelja.

13. Cf. E. LOHMEYER, *Die Offenbarung des Johannes*, Tübingen 1926, gdje se ovaj problem osobito u »Uvodu« zanimljivo i uvjerljivo rješava.

U 1, 1—3 nalazi se »Uvod« u Akopalipsu: to je otkrivanje Isusa Krista koje mu daje Bog da pokaže svojim slugama što treba da se doskora zbude i objavi ga po svome anđelu svojemu sluzi Ivanu.

U 1, 4—8 nalazi se Ivanova adresa na »sedam crkvi« i tema otkrivenja: Krist dolazi u oblacima, i vidjet će ga svačije oko, i proplakat će nad njim sva zemaljska plemena.

Uvodne događaje Apokalipse nalazimo u 1, 9—3. 22. U 1, 9—20 nalazi se vizija Krista: Ivan se zanio u dan Gospodnji i vidio sedam zlatnih svijećnjaka, a među njima Sina čovječjega koji je u svojoj desnoj ruci imao sedam zvijezda, i koji mu reče: napiši što si vidio, što je sada i što će biti po tome. Sedam zvijezda su anđeli sedam crkvi, a sedam svijećnjaka je sedam crkvi. Potom dolaze u gl. 2—3 Kristova pisma na »sedam crkvi«. Ta su pisma simbolički prikaz stanja Božjega kraljevstva u prvoj polovini posljednje svjetske sedmice. Pisma su upravljena na crkve u Efezu 2, 1—7, u Smirni 2, 8—11, u Pergamu 2, 12—17, u Tiatiri 2, 18—29, u Sardu 3, 1—16, u Filadelfiji 4, 7—13, u Laodiceji 3, 14—22.

Ove apokaliptičke poslanice stilski su jednako građene.¹⁵ Jednolično počinju sa starozavjetnom uvodnom rečenicom: tako govori N. N. Tako se izražavaju i proroci kada naviještaju Božju riječ narodu ili njegovim vođama. Jer 2, 1. 6. 16. 22. Ova formulacija nije specifično starozavjetna nego općenito prednjoazijska. U toj formulaciji Krist ne naziva sebe svojim imenom nego ističe jedno svoje svojstvo odnosno djelatnost koja izražava njegovo božanstvo ili njegov spasiteljski odnosno sudački karakter: tako govori onaj koji drži u svojoj desnici sedam zvijezda i hoda posred sedam zlatnih svijećnjaka; tako govori prvi i posljednji koji je bio mrtav i oživio; tako govori onaj koji ima dvosjekli mač; tako govori Sin Božji itd. Glavni sadržaj pisma odnosi se na pohvalu odnosno ukor »anđela« tj. biskupa. Pisma svršavaju time da se poziva crkva na slušanje i pažnju prema onome što se govori, a zatim se daje obećanje pobjedniku u raznim slikama: tko pobijedi, dat ću mu da jede od drveta života koje je u Božjem raju; tko pobijedi, neće mu naškoditi druga smrt; tko pobijedi, dat ću mu od sakrivene mane i bijeli kamen sa napisanim novim imenom koje zna samo onaj koji ga prima; tko pobijedi, dat ću mu vlast nad poganima i td.

U 4, 1—6; 17 iznosi se stanje na zemlji na početku druge polovine posljednje svjetske sedmice. U ovom odsjeku razlikujemo sedam vizija: u 4, 1—5 nalazi se vizija Božjega veličanstva; u 4, 6—11 vizija četiri bića; u 5, 1—4 nalazi se vizija knjige sa sedam pečata; u 5, 5—14 vizija Krista kao Božjeg Jaganjca; u 6, 1—8 vizija četvorice apokaliptičkih jahača; u 6, 9—11 vizija petog pečata, a u 6, 12—17 vizija šestog pečata.

U 7, 1—17 iznosi se u vizinarnom obliku stanje Božjeg kraljevstva na početku druge polovine svjetske posljednje sedmice. To je posebni prikaz Božjega kraljevstva, i sastoji se od dvije vizije: u 7, 1—8 Ivan gleda vjernike kao spašene iz židovstva, a u 7, 9—17 vjernike spašene iz progonstva.

14. Vidi A. MERK, *De compositione Apc u Verbum Dei*, g. 1928, str. 211—217. — E. PETERSON, *Zeuge der Wahrheit*, Leipzig 1937.

15. Cf. A. WIKENHAUSER o. c. str. 34.

U 8, 1—11; 19 pokazuje nam Ivan daljnji razvoj nevolja na zemlji u drugoj polovini posljednje svjetske sedmice, i to u vizijama sedam trubliji: u 8, 1—6 nalazi se vizija sedmog pečata kao i vizija anđela sa sedam trubliji; u 8, 7—13 vizija prvih četiriju trubliji; u 9, 1—12 vizija pete trublje odnosno vizija skakavaca kao »prvoga jao«. To je antikristov imperij u svom prvom razvoju. U 9, 13—11, 14 nalaze se vizije »drugoga jao«: u 9, 13—21 imamo četvrtu viziju, naime, prvi dio šeste trublje odnosno viziju konjanika, koji označuju Antikristov imperij u svom drugom razvoju; u 10, 1—11 nalazi se vizija drugog dijela šeste trublje, odnosno vizija anđela sa knjižicom koja sadrži sudbinu Božjih slugu; u 11, 1—14 nalazi se vizija trećeg dijela šeste trublje odnosno svršetak »drugoga jao«. To je vizija dvojice svjedoka i njihove sudbine; u 11, 15—19 nalazi se vizija sedme trublje odnosno »trećega jao« koji stvarno ide od 11, 15—20.

U 12, 1—17 iznosi se stanje Božjega kraljevstva u drugoj polovini posljednje svjetske sedmice. Ovdje razlikujemo dvije vizije: u 12, 1—6 nalazi se vizija žene obučene u sunce, a 12, 7—17 vizija zmaja koji progona ženu.

U 12, 18—13; 18 iznose se prilike Antikristova imperija u drugoj polovini posljednje sedmice svijeta. I ovdje razlikujemo dvije vizije: u prvom (13, 1—10) prikazuje se zvijer iz mora, a u drugoj (13, 11—18) zvijer iz zemlje odnosno lažni prorok.

U 14, 1—5 prikazuje nam Ivan Božje kraljevstvo na svršetku posljednje sedmice svijeta. To je vizija Božjeg Jagnjaca sa Božjim odabranicima.

U 14, 6—22; 5 nalazimo vizionarni prikaz svršetka svijeta i prelaza u vječnost. Ovdje razabiremo tri vizije: u 14, 6—13 nalazi se vizija trojice anđela; u 14, 14—16 vizija Sina čovječjega, a u 14, 17—20 vizija druge trojice anđela.

U 15, 1—22, 5 gledamo taj isti svršetak svijeta i prelaz u vječnost u nizu raznih viđenja.

U gl 15—17 iznose se prilike u prirodi i na zemlji pri svršetku druge polovine posljednje svjetske sedmice u tri vizije: u prvoj se prikazuju anđeli sa sedam čaša (15, 1—8); u drugoj sedam anđela izlijevaju čaše (16, 1—21); u trećoj prikazuje se Babilon kao žena bludnica i izriče sud nad Babilonom (17, 1—18).

U gl. 18—19 nalazimo posebne vizije propasti Babilona. I tu možemo razlikovati tri vizije: u prvoj se iznosi pad Babilona (18, 1—24); u drugoj radost neba zbog pada Babilona (19, 1—10); a u trećoj gledamo Krista kako pobjeđuje obje zvijeri (19, 11—21).

U gl. 20—22, 5 iznosi se posljednji sud i prelaz u vječno blaženstvo.

U gl. 20 razlikujemo dvije vizije: u prvoj prikazuje nam Ivan nebo prije uskrsnuća mrtvih odnosno nebesko blaženstvo prije sudnjeg dana u slici »tisućgodišnjeg kraljevstva« (20, 1—6); u drugoj se iznosi posljednja borba đavla protiv Božjeg kraljevstva i Božji sud na sudnji dan (20, 7—15).

U gl. 21—25, 5 iznosi se nebesko blaženstvo poslije sudnjeg dana. Ovdje razlikujemo tri vizije: u prvoj promatramo nebo poslije uskrsnuća mrtvih u slici »nebeskog Jeruzalema« (21, 9—27); u trećoj govori nam Ivan o drvetu života i o gledanju Boga (22, 1—5).

U 22, 6—21 nalazi se epilog Apokalipse sa opomenama, molbama i obećanjima.

Iz ovog kratkog prikaza apokaliptičkih slika i vizija jasno razabiremo kako je sastavljena čitava knjiga.¹⁶ Prvo što nam osobito upada u oči jesu tri

16. Cf. A. WIKENHAUSER o. c. str. 54

reda po sedam odnosno po šest nevolja koja nastaju otvaranjem »sedam pečata«, zatim trubljenjem »sedam trublji« i izlivanjem »sedam čaša«. Svaki slijedeći niz nevolja teži je od prethodnoga. Pače, unutar pojedinoga niza jasno se razabire postepeno povećavanje nevolja. Sva tri niza povezana su međusobno tako da otvaranje sedmog pečata izaziva trubljenje truba, a trubljenje sedme trublje dovodi do izlivanja čaša Božje srdžbe. Dakako da Ivan kod trubljenja sedme trublje (11, 15) ne gleda odmah anđela s čašama nego tek u 15, 1. Ali, budući da prema 11, 14 »sedma trublja« izaziva »treći jao«, a trostruki jao prema 8, 13 predstavlja nevolje otpaloga čovječanstva, to prema tome »sedam čaša« predstavlja »treći jao« odnosno »sedmu trublju«.

Ove nevolje prikazuju odnosno sačinjavaju Božji sud nad prirodom i ljudima. Taj se sud ostvaruje u vremenu. Za nevolje čaša izrično se kaže da je njima ispunjena dokraja Božja srdžba 15, 1. Kao sve vremenite Božje kazne i nevolje čaša idu za tim da se ljudi obrate. To se indirektno kaže u 9, 20; 16, 8. 11, a izrično u 14, 7.

Nevolje čaša pogađaju čovječanstvo koje je otpalo od Boga i koje se poklonilo Antikristu. To se očito vidi iz 16, 2; 5—7. 9. 10—11. 19. 21. Peta, a vjerojatno i šesta trublja uperena je samo protiv ljudi koji nemaju Božjega pečata na svojim čelima 9, 4. Prve četiri trublje prikazuju nevolje koje se odnose na prirodu a samo neizravno na ljude, naime, razaranjem njihovih životnih uvjeta, cf 8, 11. Kako prije drugog niza nevolja (7 trublji) dolazi pečačenje Božjih slugu tj. Božjih odabranika, očito se drugi i treći niz nevolja (7 trublji i sedam čaša), jamačno počevši od 9 1 odnosi na otpalo čovječanstvo. Te nevolje ne pogađaju Božje odabranike. Nevolje tih dvaju nizova slične su egipatskim nevoljama u Mojsijevo doba kada su također kažnjeni samo Egipćani a ne Izraelci.

Nevolje prvog niza (7 pečata) odnose se očito na svekoliko čovječanstvo. One su, kao i ostale apokaliptičke nevolje, izvanredna Božja kazna, iako su to zapravo događaji koje neprestano susrećemo u povijesti čovječanstva: ratovi, glad, umiranje zbog epidemija, potresi i td. I Krist u svom eshatološkom govoru spominje ove nevolje, Mk 13, 7 i dr. Te nevolje u Apokalipsi imaju dakako eshatološki karakter premda se periodički vraćaju u manjoj ili većoj mjeri. I apokaliptička literatura ih dovodi u vezu sa svršetkom svijeta, i smatra ih predznacima završnih događaja. Njihov eshatološki odnosno apokaliptički karakter moći će se upoznati po njihovoj univerzalnosti i enormnoj veličini i intenzitetu. Isus ih naziva »početkom« nevolja iako one nisu neposredni uvod u sudnji dan, LK 21, 9. Zato i u Ivanovoj Apokalipsi te nevolje predstavljaju kao neki uvod u ostale apokaliptičke kazne, i prate otvaranje zapečaćene knjige koja sadrži Božje odluke o sudjem danu.

Nastaje pitanje: u kojem odnosu stoje ovi nizovi nevolja međusobno? Viktorin Petavski¹⁷ koji je umro oko g. 305. postavio je tvrdnju da Apokalipsa ne opisuje događaje koji slijede jedan iza drugoga nego ponavlja odnosno rekapitulira na nekim mjestima ono što je prije toga rečeno. Tom svojom teorijom rekapitulacije našao je Viktorin mnoge sljedbenike sve do danas. Prema tome, jedino prvih šest pečata prikazuju događaje koji se sukcesivno odigravaju u povijesti. Otvaranje šestoga pečata prenosi nas već u doba posljednjeg progona kršćana tj. Dioklecijanova, u kojem je sam Viktorin živio. U vizijama »sedam trublji« i »sedam čaša« iznose se kazne nevjernika u posljednje doba,

17. Vidi J. P. MIGNE, *Patres latini*, 5, 317—344 odnosno u izdanju iza g. 1865. str. 281—344.

i to tako da vizija sedam čaša nadopunja viziju sedam trublji. Ovo mišljenje izgleda opravdano, osobito zato što su prve četiri nevolje u vizijama trublji i čaša prilično jednake. Ipak, prema modernom shvaćanju, čini se da je bolje kronološko shvaćanje nizova nevolja: sva tri niza slijede naime jedan iza drugoga, i to tako da otvaranje pečata i trubljenje trublji izaziva nevolje koje su ustvari uvod u posljednje razdoblje Božjega kraljevstva na zemlji. Nevolje trublji i nevolje čaša ne zbivaju se istovremeno, jer čaše predstavljaju »treći jao«, a prema 15 1 znače ispunjenje Božje srdžbe. Ujedno te nevolje pretpostavljaju situaciju iznesenu u gl. 13; a vidi i 16 2. 10. 19. Sa petom trubljom odnosno sa prvim jao započinje prikazivanje teškog razdoblja pod vlašću Antikrista: zvijezda odnosno anđeo otvara bezdan odakle doskora izlazi zvijer, 11, 7; 17, 8.

Gl. 12 i 13 što stoje između nevolja trublji i nevolja čaša imaju tu svrhu da prikažu borbu sotone i njegovih pristaša protiv Mesije i njegova kraljevstva. Ta borba počinje u času rođenja Mesije 12, 4. Kako sotona ne može naškoditi Mesiji (12, 5), navaljuje on na njegove sljedbenike (13; 17). Borba dolazi do svoga vrhunca kada zvijer iz bezdana odnosno mora, tj. Antikrist ratuje protiv Kristovih sljedbenika (13, 1—18). Međutim, ta borba svršava u korist Božjega kraljevstva, jer Bog i Krist uništavaju kraljevstvo sotone. U tome se sastoji posljednji sud.

Na novo pitanje: kako valja konkretno shvatiti pojedini niz nevolja, kušat ćemo dati odgovor u samoj egezezi važnijih tekstova Apokalipse.

NEKE VAŽNIJE IDEJE APOKALIPSE¹⁸

1. »Podzemlje«, carstvo mrtvih, grčki hades, je mjesto gdje borave duše preminulih do sudnjega dana. Podzemlje se u Apokalipsi vazda spominje zajedno sa smrću 1, 18; 6, 8; 20, 13; 14. Ključeve smrti i podzemlja ima Krist 1, 18. On otvara vrata carstva mrtvih i poziva preminule na uskrснуće, Iv 5, 28. Smrt i podzemlje predaju svoje mrtve na sudnji dan, a zatim budu bačeni u ognjeno jezero, dakle se personificiraju kao neka demonska bića 20, 13. Nasuprot tome, Božji mučenici nalaze se na podnožju nebeskog oltara (6, 9), odnosno dolaze pred Božje prijestolje 7, 9; 13, cf 15, 2; 19, 14. Dakle, oni koji umiru u Kristu ne dolaze u podzemlje, 1 Sol 4, 16, 1 Kor 23, cf Lk 23, 43, 2 Kor 5, 8 itd.¹⁹

2. »Ognjeno jezero« je mjesto gdje borave prokletnici. Puno je vatre koja se podržava sumporom, 21, 18; 20, 10; 14, 10; 19, 20; 20, 14. To je pakao i njegove su muke vječne, 14, 10; 19, 3. Evanđelje upotrebljava za pakao izraz gehena, Mk 9, 43—47 itd. I u Gen 19, 24 čitamo da je Gospod ognjem i sumporom satio gradove Sodomu i Gomoru. A u Izaiji 34, 9 kaže se da će doći kazna na Edom: njegovi potomci pretvoriti će se u goruću smolu, a njegov prah u sumpor i zemlja će gorjeti za sve vijek.

»Bezdan«, grčki abyssus, je mjesto gdje u prvom redu borave nečisti dusi. Bezdan je isto što i pakao: leži pod zemljom i pun je vatre. Otvor poput zdenca vodi u bezdan iz kojega se diže dim (skakavaca) kada se otvori 9, 1—2.

18. Cf. A. WIKENHAUSER, *Der Sinn der Apocalypse d. hl. Johannes*, Münster 1931. — E. B. Allo, o. c. (u komentaru).

19. Cf. WIKENHAUSER, o. c. str. 68.

Redovito je zatvoren. Ključ je kod Boga odnosno kod Božjeg anđela 9, 1 20, 1—3. U bezdanu nalazi se demonska vojska skakavaca 9, 3, njihov je kralj Abbadon, anđeo bezdana (9, 11) odnosno Antikrist (11, 7; 17, 8), a u doba tisuć-godišnjeg kraljevstva Kristova sam sotona (20, 1, cf Lk 8, 31; 2 Petr 2, 4; Jud 6).

3. Prema shvaćanju modernih tumača najteže mjesto Apokalipse je gl 11²⁰. Ako shvatimo mjerenje hrama doslovno, tada se u 11, 1—2 proriče da će Jeruzalem biti osvojen po poganskom narodu kroz izvjesno vrijeme, ali malu četu vjernika Bog će čudesno sačuvati. Međutim, ovo se proroštvo ne odnosi na materijalni hram kojega su Rimljani razorili g 70., i zato valja tražiti drugo shvaćanje. Neki drže vjerojatnim ovo: u 11, 1—2 proriče se sudbina Židovskog naroda na svršetku svijeta. Pokršteni Židovi bit će u posljednje doba čudesno sačuvani od Boga dok će nekršteni Židovi podleći napadajima bezbožnih snaga. Mjerenje hrama ima, dakle, isti smisao kao i pečaćenje Božjih odabranika u 7, 3; 14, 1—5. Ovo tumačenje lako se spaja sa sadržajem u 11, 3—13. Taj se, naime, dio nadovezuje na očekivanje Kristovih preteča (Ilije i Henoha odnosno, kako moderni tumači žele, Mojsija i Ilije) u posljednje doba. Ilija i Henoh kao propovjednici pokore u Jeruzalemu odnosno u židovskom narodu umrijet će mučeničkom smrću, ali njihova djelatnost neće ostati bez ploda. Nije važno znati da li će se pojaviti ova dva svjedoka osobno, ili će to biti muževi poput Ilije i Henoha. Neki drže da će najveći dio dotada nevjernog židovskog naroda povjerovati u Krista, cf 23, 9, Lk 13, 35. Zato dolazi konačna kazna ne na Izraela nego na nevjernje pogane, 14, 6. Proroštvo u 11, 3—13 naviješta, dakle, onu istinu što je nalazimo u Rim 11, 25, gdje Pavao kaže da će se Židovi na svršetku vremena obratiti ka Kristu. Oba odlomka gl 11 koji govore o djelatnosti dvojice svjedoka stavljaju nas prema tome u doba tri i po godišnje vladavine Antikrista, a koje doba nastupa sa »sedmom trubom«. Oba dakle odlomka prikazuju taj događaj proleptički, tj. kao svršen iako se još nije dogodio.

Citav odlomak o dvojici svjedoka ima, doduše, židovsko-palestinski horizon, ali se takvom shvaćanju protivi r 9 sl. Napokon, u jednom proroštvo koje govori o svršetku svijeta trebalo je svakako nešto reći o sudbini židovskog naroda koji je najvećim dijelom ostao izvan kršćanstva. Katolički egzegete ne smatraju da se izvještaj o dvojici svjedoka u cjelini odnosi na židovski narod, nego radije pomišljaju na duhovni Izrael tj. na Kristovu Crkvu apokaliptičkog doba.

4. 1260 dana²¹ u 11, 3; 12, 4 odgovara točno vremenu od 42 mjeseca po 30 dana u 11, 2; 13, 5. Žena boravi u pustinji 1260 dana, tj. 3 i po godine po 360 dana, 12, 1. 6. Prema 12, 14, njezin boravak traje »jedno vrijeme i vremena i poluvremena«. Tu se pod vremenom svakako razumijeva godina a pod vremenima dvije godine. Sva tri, dakle, izraza označuju jednako vremensko razdoblje, a to je vrijeme djelatnosti Antikrista (13, 5) kao i doba velike nevolje Božjega kraljevstva (7, 14). U NZ »3 i po godine« i inače označuju vrijeme nevolje. Tako prema Lk 4, 25, Jak 5, 17 trajalo je vrijeme velike suše u doba proroka Ilije 3 i po godine, 3 Kralj 17, 1. Vremenski razmak od 3 i po godine odnosno 1260 dana ili 42 mjeseca potječe iz Danijelova proroštva, gdje znači veliku nevolju izraelskoga naroda pod sirske kraljem Antiohom IV. Epifanom (od lipnja 168. do prosinca 165. pr. Kr.) koji je htio uništiti ži-

20. Cf. WIKENHAUSER, o. c. str. 78.

21. Cf. WIKENHAUSER, o. c. str. 79.

dovsku religiju. Prema Dan 7, 25 odnosno 12, 7 bit će sveti Svevišnjega predani u ruke »maloga roga«, kroz »jedno vrijeme i vremena i pola vremena«, tj. 3 i po godine. Jednako dugo traje »nevolja«, osobito opustošenje hrama u 9 27 tj. polovinu sedmice.

5. Od odlučnog je značenja za razumijevanje Apokalipse shvaćanje dviju zvijeri u gl 13 i grada Babilona u gl 17²². Lik prve zvijeri potječe donekle iz Dan 7. Ovdje prorok Danijel gleda četiri zvijeri gdje izlaze iz mora, u kojima se utjelovljuju četiri poganska carstva: lav sa orlovskim krilima je Babilonija, proždrljivi medvjed Medija, krilata pantera je Perzija, a strašna životinja sa 10 rogova je po mišljenju starijih židovskih tumača Macedonija pod Aleksandrom i njegovim nasljednicima. Tim carstvima izriče osudu Bog koji se javlja na vatrenom prijestolju. Četvrta zvijer bude ubijena i spaljena, a tada dolazi na nebeskim oblacima »netko kao Sin čovječji«, tj. u ljudskom obliku za razliku od životinjskih likova. Sin čovječji dolazi pred »starca« tj. Boga i prima od njega vlast nad svim narodima i za sva vremena. Dakle, četvrta zvijer prikazuje posljednju bezbožnu svjetovnu vlast koja neposredno prethodi dolasku mesijanskog kraljevstva. Najgoreg vladara četvrtog carstva prikazuje »mali rog« koji izbija između 10 rogova (7, 8), pod čime se razumijeva sirska kralj Antioh IV. Epifan, neprijatelj židovskog naroda.

Prva zvijer Apokalipse je prema 13, 1 sinteza četiriju Danijelovih zvijeri, ali ipak prevladavaju oznake četvrte zvijeri, osobito »maloga roga«. Već ovo podudaranje sa Danijelovim proroštvom daje naslućivati da je zvijer iz mora povjesna činjenica. Prema opomeni u 13, 9 radi se o političkoj moći koja ugrožava mesijansko kraljevstvo u prorokovo doba, a to je rimski imperij. Ovo je svakako jedino ispravno shvaćanje zvijeri.

Židovi su četvrtu Danijelovu zvijer od Kristova rođenja na ovamo, suprotno starijem shvaćanju, tumačili u smislu rimskog carstva²³. U dvjema židovskim Apokalipsama koje su nastale gotovo u isto doba kao i Ivanova Apokalipsa, naime u Ezdrinoj²⁴ i Baruhoj Apokalipsi²⁵, iznosi se to tumačenje posve jasno premda se rimsko carstvo izrično ne spominje, nego se prikazuje u slici Orla. I Josip Flavije²⁶ vidi u Danijelovoj četvrtoj zvijeri rimsko carstvo, i očekuje njegovo uništenje po Mesiji. I u rabinskoj literaturi²⁷ nalazimo već od najstarijih vremena ovakvo shvaćanje. U razdoblju prije razorenja Jeruzalema svi su Židovi gledali u rimskom carstvu posljednjeg protivnika Božjega kraljevstva. Jednako i mnogi sv. oci, na pr. Hipolit, Ciprijan, Viktorin Petavski gledaju u četvrtoj Danijelovoj zvijeri, odnosno u prvoj zvijeri Apokalipse simboličko proroštvo o rimskom carstvu. Nema, dakle, nikakve sumnje da »zvijer iz mora« predstavlja rimsko carstvo²⁸.

Ovo mišljenje potkrepljuje i činjenica da su u ono doba Židovi i kršćani upotrebljavali ime Babilon kao sinonim za Rim. U svojoj prvoj poslanici (5, 13) apostol Petar se također služi tim imenom, i kad Apokalipsa (17, 9)

22. Cf. WIKENHAUSER, o. c. str. 92.

23. Cf. Ascensio Moysis 10, 8.

24. Cf. Apocalypsis Esdrae 12, 11. 34.

25. Cf. Apocalypsis Baruch (versio slavica) u »Starine«, g. 1886. (edicija priređena od Stojana Novakovića).

26. Židovske starine, X 10, 4.

27. Cf. H. L. STRACK — P. BILLERBECK, Kommentar zum N. Testament aus Talmud u. Midrasch, 4 sveska, München, 1022—1928. Vidi i G. Karpeles, Geschichte der jüdischen Literatur, u 3. izdanju iz g. 1920.

28. Cf. C. RÖSCH, Muller et dracc et bestine in Apocalypsi, u Verbum Dei g. 1928. str. 271—274.

»sedam glava« zvijeri tumači sa »sedam brežuljaka« na kojima sjedi žena, onda se to tumačenje može jedino odnositi na Rim, »grad sedam brežuljaka«.

U novije doba htjelo se ovo tumačenje pokolebati time što se kazalo da prva zvijer Apokalipse nije politička nego sotonska moć. Ovaj prigovor je donekle razumljiv, jer je za Ivana rimski imperij sotonska moć ukoliko od svojih podložnika traži za sebe božanske počasti, a pritom ujedno progoni Božje kraljevstvo. Zato Ivan kaže da zvijer izlazi »iz bezdana« tj. iz boravišta nečistih duhova; nadalje, da joj zmaj daje svoju vlast i prijestolje i veliku silu 13, 2. Dakle, pod slikom zvijeri sakriva se za Ivana zemaljska vlast pomoću koje davao napada ženino potomstvo 12, 7. Isto valja reći i o ostalim demonskim likovima u Apokalipsi, tj. o drugoj zvijeri, o skakavcima, konjima i žabama, 9, 1; 9, 16; 16, 14.

Neki opet prigovaraju da prva zvijer ne može biti rimsko carstvo jer se praktičanstvo lojalno odnosilo prema njemu. Pavao čak naziva nosioce vlasti božjim slugama koje su kršćani u savjesti dužni slušati i za njih se moliti. Slično se izražava i apostol Petar; (Rim 13, 1. 6; 1 Tim 2, 1; 1 Petr 2, 13). Međutim, Apokalipsa ne govori o rimskoj vlasti kao takvoj nego samo ukoliko ona traži za sebe božanske prerogative. Takva vlast, prema Apokalipsi, postaje oruđe u rukama sotine. Uostalom, Ivan se nalazi u posve drugoj situaciji nego Petar i Pavao: Neronovo progonstvo već je prošlo, a žrtava je bilo i u maloazijskim crkvama. Sam Ivan boravi kao zatočenik na otoku Patmosu. A sve ovo bili su samo prvi znaci velike bure koja će prohujati nad Crkvom za vlade cara Domicijana. Zato Ivan u 3, 10 naviješta »skori« progon koji će doći na svu zemlju. U gl 13 iznosi Ivan progonstvo pod Antikristom, a u 17, 6 i 18, 24 je bludnica Babilon »pijana od krvi svetaca«. Uzrok progona je to što zvijer iz bezdana traži za sebe božanske časti. Crkva je, dakle, bila potrebna utjehe, a upravo to joj je pružila Apokalipsa.

Na osnovu poganskih i crkvenih izvještaja znamo da je Domicijan naredio progon kršćana g. 95/96²⁹. Vjerojatno se taj progon proširio i na provincije, napose na Malu Aziju. Domicijan je osobito potkraj svoje vladavine sve više tražio da ga podanici po istočnjačkom običaju smatraju svojim »bogom i gospodinom«. Po svem carstvu dizali su se njegovi kipovi iz mramora, zlata i srebra. Osobito u Maloj Aziji cvao je kult careva, i pojedini gradovi upravo su se natjecali u tom kultu. Shvatljiv je dakle bio progon kršćana koji nikako nisu htjeli iskazivati caru božanske časti. Apokalipsa, dakle, predviđa skori teški sukob između rimske vlasti i Crkve. Ivan piše u doba »šestoga cara«, a sedmi će vladati samo kratko vrijeme. Vladanje osmoga cara donijet će tešku nevolju za Crkvu 17, 10. Taj će grubom silom tražiti za sebe božansko klanjanje. Tako je došlo do borbe između rimske države i Crkve kroz puna dva stoljeća.

Ipak, ako želimo pravo razumjeti gl. 13, ne smijemo zaboraviti da je to proroštvo kojemu nedostaje perspektiva. Sve se nalazi kao u jednoj ravnini, i slike budućnosti spajaju se u jednu cjelinu. Tako Ivan gleda borbu između Božjega i Antikristova kraljevstva zajedno sa borbom rimske vlasti i prave crkve u jednoj slici. Sama slika izrađena je i iznesena u duhu tadašnje apokaliptike. Tu nema perspektive već iz toga razloga što Ivan ne zna kada će nastupiti posljednji događaji. On samo želi i nada se da će Gospodin »do-

29. Cf. EUSEBIUS, *Historia ecclesiastica*, III, 18, 4. — SUETONIUS; *De vita Caesarum* (Domicianus 15); DIO CASSIUS, *Povijest Rima* 67, 14 (u izdanju Bekker, Leipzig 1849).

skora« doći. On, doduše, govori o »tri i po godine« trajanja posljednje nevolje, ali to se ne smije shvatiti u običnom doslovnom smislu.

Preostaje nam još da riješimo problem druge zvijeri koja se inače zove i »lažni prorok«, 16, 13; 19, 20; 20, 10. Ne zna se da li Ivan ima pred očima izvjesnu vjersku ili političku ličnost svoga vremena. Obično se pod drugom zvijeri razumijeva pogansko svećenstvo, osobito ono koje je pripadalo kultu careva. Međutim, druga zvijer nije ničim ograničena u svojoj djelatnosti, i zato je neki shvaćaju kao svećeničku propagandu kao personifikaciju religioznih i duhovnih sila koje stoje u službi rimske vlasti, a u eshatološkom smislu u službi Antikrista.

Apokaliptički Antikrist sadrži dakle u sebi dvoje: »prvu zvijer« koja ga predstavlja kao političku vlast, i »drugu zvijer« koja označuje njegovu duhovno-religioznu veličinu. Prema tome, rimsko carstvo sa svojim predstavnicima tipički ukazuje na Antikrista i njegovo kraljevstvo.

6. Zanimljiv je problem apokaliptičkog broja 666³⁰: Židovi i Grci nisu imali posebnih znakova za brojke kao Rimljani i Arapi, nego su upotrebljavali za brojeve slova alfabeta. Ako zbrojimo brojčane vrijednosti slova nekoga imena, dobivamo broj imena. Tako prva sibilinska knjiga kaže da ime Isusu daje broj 888. Ovo zamjenjivanje imena brojem zvalo se u starini geometrija. No kako ima mnogo imena sa istom brojčanom vrijednosti, nemoguće je iz samoga broja doznati ime. Zato se i broj 666 tumačio na razne načine. U novije doba većinom se shvaća kao Neron Kesar tj. car Neron. To se ime dobiva na osnovu hebrejskog alfabeta. Latinski oblik riječi dobiva se na osnovu broja 616, pa se tako i čita u nekim kodeksima. Ivan je vjerojatno imao razloga da se ovako nejasno izražava, i njegovi su čitaoci smisao broja 666 vjerojatno doznali samo putem usmene pouke. Pravilno shvaćanje toga broja brzo se izgubilo u crkvenoj predaji jer ga već ni Irenej koji je bio rodom iz Male Azije, ne pozna. Neki tumači drže da je najbolje kazati ovako: broj 666 ukazuje na cara Nerona koji je Ivanu služio kao tip odnosno simbol Antikrista.

7. Zanimljivo je nadalje vidjeti postoji li kakva veza između legende o »Neronu koji se vraća« i Apokalipse³¹. Naime, nakon Neronove smrti g. 68 proširilo se u narodu vjerovanje da Neron nije umro nego da je pobjegao k Parćanima i s njihovim se kraljem Vologezom združio, da se napokon s jakom vojskom vrati u Rim i osveti svojim neprijateljima. I doista se pojavilo nekoliko lažnih Nerona. Vjera u Neronov povratak proširila se i kod Židova i kod kršćana. Židovi su tvrdili da će razorenje Rima po Neronu biti Božja kazna za opustošenje Judeje i uništenje hrama³². »Neron koji se vraća« upravo se pretvorio u Antikrista i postao neko demonsko biće. Kasnije, kada više nitko nije vjerovao da je Neron još živ, nastala je legenda da će sam sotona u liku Nerona doći kao Antikrist, odnosno da će sotona čudesno oživiti u Apokalipsi tom legendom da simbolički prikaže dolazak Antikrista.

8. Zanimiva je nadalje tajna 7 glava zvijeri.³⁴ Mnogi shvaćaju te glave kao kraljeve a ne kao kraljevstva. Ako je Babilon isto što i Rim, onda se pod

30. Cf. WIKENHAUSER, o. c. str. 97, i komentare za Apk 13, 18.

31. Cf. WIKENHAUSER, o. c. str. 113, i komentare za Apk. 17, 7—18.

32. Cf. *Oracula Sibyllina* u lat. prijevodu (izdanje Ch. Alexandre, u 2 sveska, Paris 1869) u 14 knjiga; vidi knjiga: IV 119—122, 137—139, V. 143—148, 361—364.

33. Cf. *Ascensio Isaiae* 4, 2—4; *Orac. Sibyllina*, liber V, 28—34; 214—227.

34. Cf. WIKENHAUSER, o. c. str. 114.

»kraljem« razumijeva rimski car, 1 Petr 2, 13; 2 Tim 2, 2. Kako je Apokalipsa pisana oko g. 94/95 to je šesti car Domicijan (81—96). Petorica što su pali i što mu prethode, bili su: Kaligula, Klaudije, Neron, Vespazijan, Tito. Šesti i sedmi car jesu: Domicijan i Nerva. Tri cara što su vladala g. 69 u doba interregnuma, Galba, Oton i Vitelije ovdje se ne računaju. Prva tri vladara iz julijske kuće, Cezar, August i Tiberije, bili su prijatelji Židova, dok sa kršćanima nisu imali nikakve veze. Kaligula je već bio izraziti protivnik Židova. On je dao svoj kip postaviti u jeruzalemski hram i tako je Židovima postao tip Antikrista, 2 sol 2, 4. Zato Kaligulu s pravom stavljamo kao prvoga od »sedam glava«. Neron je prvi progonio kršćane. Vespazijan i Tito razorili su grad Jeruzalem i hram, a Domicijan se proglasio bogom i počeo sudski progoniti kršćane. Sva petorica su doista pali: Kaligula je bio ubijen, Klaudije otrovan, Neron je počinio samoubistvo, a Tita je vjerojatno ubio njegov brat Domicijan.

9. Napokon nam još preostaje da nešto kažemo o ideji »privremenog mesijanskog kraljevstva« kao i o »tisućgodišnjem kraljevstvu« Apokalipse.³⁵ Starije židovstvo gledalo je u mesijanskom kraljevstvu konačno spasenje koje vječno traje. To kraljevstvo imalo se ostvariti u Palestini i u Jeruzalemu. Počinje sa uništenjem poganske svjetovne moće i svih zločinaca. Židovska diaspora vraća se kući. Pravednici ustaju iz grobova, a svi Izraelci pod vlašću Mesije provode život pun neopisive sreće. Sam Bog stanuje u svome narodu. Pogani se obraćaju i dolaze u Jeruzalem da se klanjaju pravome Bogu. Ova mesijanska ideja premda se u svim vrelima SZ ne iznosi posve jednako, ipak pomalo dobiva sve više zemaljsko-nacionalni karakter.

U prvom kršćanskom stoljeću zbiva se, obzirom na tu ideju, dvostruka promjena. Jedni, naime, posve ispravno napuštaju misao zemaljskoga mesijanskog kraljevstva i prenose konačno spasenje u nebesko blaženstvo, što jasno uče Krist i apostoli. Konačno spasenje počinje tek sa sudnjim danom, (1 Henoh 71; 2 Henoh, Uzašašće Mojsijevo). Drugi pak, naročito heretički judaizanti, ne napuštaju ideju nacionalnog i zemaljskog mesijanskog kraljevstva, ali tvrde da ne traje vječno nego samo do početka vječnog kraljevstva, koje počinje sa općim uskrснуćem preminulih i sa sudnjim danom. Budući da u tom konačnom spasenju, prema kasno-židovskom shvaćanju i rabinskoj egzegezi, Mesija nema značajne uloge, naziva se to spasenje »Božje vječno kraljevstvo«. Tako je Mesijino kraljevstvo dobilo kao neki »prelazni« karakter između sadašnjosti i »Božjega vječnog kraljevstva«, i ostalo je dakako nacionalno obojeno. U tom se »privremenom« kraljevstvu Mesije nalaze samo oni pobožni Židovi koji će ga doživjeti. Ovo se osobito jasno iznosi u 4 Ezdr 7 28. Nasuprot tome, Božje vječno kraljevstvo ima univerzalno-transcendentalni karakter, ti građani toga kraljevstva nisu samo Židovi nego svi pravednici, a njegovo je mjesto ili u nebu kako uči Baruhova Apokalipsa, ili obnovljena zemlja kako kaže 4 Ezdr. Trajanje toga privremenog kraljevstva Mesije je prema raznim izvorima različito: između 40 i 7000 godina. Što se tiče »tisućgodišnjeg kraljevstva« Apokalipse, valja znati ovo: tip toga kraljevstva nalazi se u eshatološkim iščekivanjima kasnijeg židovstva. Ipak je razlika velika, jer Ivan zna za »dvostruko uskrснуće«, dok prema židovskom shvaćanju samo pobožni Židovi ulaze u mesijansko kraljevstvo, i tek na svr-

35. Cf. WIKENHAUSER, o. c. str. 127, 129 i komentare za Apk. 20, 1—10. M. J. LAGRANGE, *Le Messianisme chez les Juifs au temps de J. Chr.*, Paris 1909 (u *Etudes bibliques*). — J. SIC-KENBERGER, *Das tausendjährige Reich in der Apokalypse*, Düsseldorf 1922.

šetku toga kraljevstva počinje sudnji dan kada će svi zli biti uništeni. »Tisućgodišnje kraljevstvo« Apokalipse, nasuprot židovskoj ideji »privremenog« mesijanskog kraljevstva, ne ostvaruje se na zemlji, premda su neki svjedoci doista nešto takva očekivali na svršetku vremena, dakako većinom u posve duhovnom smislu. To je bio »hilijazam« koji su priznavali zapadni oci sve do druge polovine četvrtoga stoljeća pa i neki grčki oci. Smrtni udarac zadali su mu sv. Jeronim i sv. Augustin.³⁶ U naše doba zastupaju ga još samo neke protestantske sekte.³⁷

Nema sumnje da proroštvo o tisućgodišnjem kraljevstvu treba shvatiti slikovito. Samo je pitanje što hoće Ivan tom slikom da kaže. Sv. Augustin drži da se tisućgodišnjim kraljevstvom označuje sve vrijeme od Kristova uskrsnuća do svršetka svijeta. »Prvo uskrsnuće« je obraćenje čovjeka po krštenju. Sotona je »vezan« time što je potisnut u srca zlih ljudi. Uskrsli vladaju s Kristom na duhovni način po sjedinjenju s njime. Ovo su mišljenje gotovo svi prihvatili, a mnogi ga još i danas zastupaju. Drugi opet kažu da tisućgodišnje kraljevstvo leži u dalekoj budućnosti: Crkva će nakon uništenja protivničkih snaga uživati izvjesno vrijeme potpuni mir. Uskrsnuće mučenika treba u tom slučaju shvatiti kao njihov ulazak u nebesko blaženstvo, a njihovo vladanje s Kristom treba uzeti u smislu moćnoga njihovog zagovora.

Međutim, Ivanove vizije ne prikazuju buduće događaje kakvi su oni u sebi nego samo simbolički. Prema tome, »tisućgodišnje kraljevstvo« nije nikakva stvarnost u doslovnom smislu riječi niti će to ikada biti. Vizija kaže samo toliko da će mučenici biti dionici naročite nebeske nagrade. To se iznosi zato da živi kršćani lakše ustraju u vjeri i budu pripravnici, ako ustreba, i podnijeti mučeničku smrt. Dakako da ni ovo mišljenje nije bez svojih nedostataka. Možda je najbolje vratiti se na donekle proširenu Augustinovu tvrdnju: tisućgodišnje kraljevstvo je u prvom redu nebesko blaženstvo prije uskrsnuća tijela, a zatim, u širem smislu, sve vrijeme novozavjetne Crkve, od Kristova uskrsnuća odnosno od njegove smrti na križu do sudnjega dana.

Jedno se ne smije zaboraviti: Kristovo kraljevstvo u Apokalipsi je skroz nepolitičko dok je židovsko mesijansko kraljevstvo, prema rabinističkoj interpretaciji, politički i nacionalno obojeno. Ivan ništa ne govori o nekom »raskošnom životu« članova toga kraljevstva kao što to uče mnogi hilijasti. Blaženstvo uskrslih pravednika stoji samo u tome da zajedno s Kristom vladaju kao »svećenici i kraljevi«, tj. uživaju s njime puninu nebeskih radosti.

10. Na kraju ovog prikaza treba da nešto spomenemo o eshatologiji Sv. Pisma Novoga Zavjeta.³⁸ Činjenica je da Kristove i apostolske kao i apokaliptičke eshatološke izjave na prvi pogled daju utisak kao da je sudnji dan blizu. Prvi su kršćani doista zbog židovsko-poganskih progona mislili da je blizu dolazak Gospodnji i upravo su željno očekivali Krista. Međutim, ni Krist ni apostoli nigdje ne uče da je sudnji dan doista »pred vratima«. Nasuprot tome, Krist šalje apostole da uče i krste sve narode, a za ovo su svakako potrebni veći vremenski razmaci. Pavao opominje Solunjane u 2 Sol 2, 1-12 neka se ne daju prevariti kao da sudnji dan »predstoji«, jer prije toga treba

36. Cf. Migne, o. c. 5, 317—344; 41, 657—708.

37. Cf. ALGERMESSEN, *Konfessionskunde*, 4. izdanje iz g. 1930.

38. Cf. M. MEINERTZ, *Theologie d. N. Testamentes*, I 56—69, II 213—229, 263—266, 319—338. **Za-
tim:** F. TILLMANN, *Die Wiederkunft Christi* (1909); F. GUNTERMANN, *Studien zur Eschatologie d. hl. Paulus* (g. 1927); FEINER-BÖCKLE, *Fragen der Theologie heute*, Zürich-Köln, 1957. str. 403—424.

da se zbude velika apostazija i dolazak Antikrista. I za ovo se također traži mnogo vremena, jer Pavao ima pred očima apostaziju krštenih naroda a ne pogana. Napokon, Petar u 2 Petr 3, 8-10 mudro kaže da je pred Bogom »jedan dan kao tisuću godina, a tisuću godina kao jedan dan«. Znači dakle da pred Bogom ne vrijede naša ljudska vremenska mjerila, i da se eshatološki tekstovi Sv. Pisma nikako ne smiju shvatiti tako kao da je sudnji dan i vremenski »posve blizus«. Drugim riječima: prema nauci Sv. Pisma sudnji dan može doći nakon kraćeg ili duljeg vremenskog razmaka. Tako se na pr. čini da se sve ono što se vizionarno iznosi u Ivanovoj Apokalipsi, može ostvariti unutar jednog stoljeća ili možda čak i manjeg vremenskog razmaka. Ali, pitanje kada će uistinu doći sudnji dan, tj. kada će nastupiti odnosno započeti »apokaliptičko doba«, ostaje posve otvoreno. Zato su vjernici sviju vremena trebali i treba da bdiju. Potreba budnosti bila je, prema tome, jednako velika u pracrkvi kao i kroz sva stoljeća pa i u današnje doba, a bit će jednaka i u bližoj kao i u daljoj budućnosti. Čas posljednjega suda poznat je samo Bogu.

Napomena. Ova rasprava »Apokalipsa i kerigma« imat će dva dijela: u prvom se ukratko prikazuju osnovne istine o Apokalipsi i razrađuju neke važnije njezine ideje. Razumije se samo sobom da tim prikazom nije iscrpljena problematika Apokalipse. To je knjiga koja je za sadašnji naraštaj još uvijek »zapečaćena sa sedam pečata«. Ipak je veoma korisno analizirati njezine ideje i nastojati da se odgonetnu neke vizije, bar one koje su na prvi pogled potpuno jasne. Tako na pr. vizija Krista, zatim Božjega veličanstva, dviju zvijeri, nebeskog Jeruzalema, i druge. U drugom dijelu iznijet će se najvažniji tekstovi Apokalipse sa pripadnim tumačenjem, i to sa naročitom svrhom da posluže propovjednicima, vjeroučiteljima, vođama duhovnih vježbi i uopće svećenstvu u pastvi. Doista je veliko blago sakriveno u tim tekstovima, i bila bi šteta kad se ne bi u svoj svojoj ljepoti iznijelo pred braću svećenike.

UPOTREBLJENA LITERATURA

- DR IGNAZ ROHR, *Die geheime Offenbarrug d. hl. Johannes*, Bonn 1934.
 ALFRED WIKENHAUSER, *Offenbarung d. Johannes*, Regensburg 1947.
 H. J. HOLTZMANN, *Briefe und Offenbarung des Johannes*, Tübingen 1908.
 A. ARNDT, *Die hl. Schrift*, 1—3, 1914.
 V. LOCH-W. REISCHL, *Die heiligen Schriften des Neuen Testaments*, Regensburg 1915.
 P. KETTER, *Die Apokalypse, Freiburg im Breisgau* 1942.
 B. ALLO O. P., *S. Jean, L'Apocalypse*, Paris 3. izd. 1933.
 W. BOUSSET, *Die Offenbarung Johannes*, Göttingen 1906.
 La Sacra Bibbia, Traduzione dai testi originali, Edizioni Paoline, Roma, 1962.
 The Holy Bible, School Edition, London 1963.
 A. MARTINI, *La sacra Bibbia*, Firenze (s. a.)
 W. HADORN, *Die Offenbarung des Johannes*, Leipzig 1928.
 Ostala literatura navedena je u bilješkama.